

მანანა კვაჭაძე

საბანმანათლებლო ტრადიციითა შესახებ:
სწავლა-აღზრდა კვლ საქართველოში
(ტიპოლოგიური ანალიზის ცდა)

ძველი სამყაროს ტრადიცია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა სწავლა-აღზრდის პრობლემას; აღზრდის ინსტიტუტი ორგანულად უკავშირდებოდა ქვეყნის სოციალურ სისტემას, მკაცრად ჩამოყალიბებული ხასიათი ჰქონდა და განპირობებული იყო სახელმწიფოს ინტერესებით.

აღზრდის ინსტიტუტის არსებობა უძველესი დროიდან დასტურდება; ამის ნათელი მაგალითია ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნები (ჩინეთი, ინდოეთი, შუამდინარეთი, ეგვიპტე, სპარსეთი და სხვ.) და ანტიკური სახელმწიფოები (საბერძნეთი, რომი), სადაც სწავლა-აღზრდა გაგებული იყო, როგორც მიზანმიმართული, ორგანიზებული პროცესი.

ახალი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნეებიდან საქართველო საბანმანათლებლო ტრადიციების მხრივ ერთ-ერთ მოწინავე პოზიციებზე ჩანს მსოფლიოში. ცივილიზაციათა გზაჯვარედინზე მდებარე პატარა ქვეყანა, ნებსით თუ უნებლიეთ, ძველთაგან ეზიარა აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურულ მიმდინარეობებს, რომელთა განვითარებაში თავადაც შექმნდა გარკვეული წვლილი. ამ მხრივ განსაკუთრებული როლი შეასრულეს წინა აზიისა და საბერძნეთის ტერიტორიაზე აღმოცენებულმა ქართული კულტურის კერებმა.

ქართველი ფილოსოფოსები ცნობილი იყვნენ როგორც საქართველოში, ისე წინააზიურ და ბერძნულ სამყაროში; მაგალითად, ნეოპლატონური მიმართულების ფილოსოფოსი ბაკური (IV ს.), სირიაში მძლავრი ფილოსოფიური სკოლის შემქმნელი პეტრე იბერი (V ს.), მის სკოლასთან მჭიდროდ დაკავშირებული ასურელი მამები, რომელნიც თეოლოგიურ-ფილოსოფიური ცოდნით იყვნენ აღჭურვილნი და რომელთა მიერ დაარსებული სავანეები (VI ს.) ქართული მწიგნობრობისა და განათლების ცენტრებად იქცა (ს. გამსახურდია, 1996, გვ. 5).

სწავლა-აღზრდის თვალსაზრისით, რამდენადმე მწირ, მაგრამ საინტერესო მასალას გვაწვდის ქართული წყაროები, როგორც ადრეულ ხანაში, ისე გვიან ფეოდალურ პერიოდში.

ჯერ კიდევ ძველი კალთისა (VI - III სს.) და იბერიის სახელმწიფოს (IV - III სს.) მიწათმოქმედებისა და ხელოსნობის განვითარების მაღალი დონე მიანიშნებს ადრინდელ ტრადიციებზე; აღმოჩენილი ხუროთმოძღვრების ძეგლები და ძვირფასი განძეულობაც იმის დადასტურებაა, რომ აქ მეტად მაღალ დონეზე იდგა ხელოვნების მრავალი დარგი, რომელთა განვითარებაც შესწავლა-დაუფლების შედეგია. ძველი საქართველოს მაღალი კულტურული დონის მიღწევა სწავლა-განათლების სათანადოდ განვითარებულ სისტემაზე მიუთითებს (გ. სიხარულიძე, 1974, გვ. 12).

რაც შეეხება მწიგნობრულ სწავლა-განათლებას: როგორც ირკვევა, ძველ საქართველოში არა მარტო ზეპირი სწავლების სკოლები არსებობდა, არამედ ქართული დამწერლობის შექმნის დროიდან ახალგაზრდების სწავლა-აღზრდას მწიგნობრული და ორგანიზებული ხასიათი უნდა ჰქონოდა (გ. სიხარულიძე, 1974, გვ.13). ჩვენთვის ცნობილი ქართული დამწერლობის ძეგლები ისეთი მაღალი განვითარების საფეხურს წარმოადგენს, რომ ქართული ანბანის დასაწყისი ხანა, ჩვენს ერამდე რამდენიმე საუკუნით ადრე ივარაუდება; ძველბერძენ მწერალთა ცნობით, ქართველებს დამწერლობა ადრევე ჰქონიათ, ლეონტი მროველის მიხედვითაც, ქართული ანბანი შეუქმნია ქართლის მეფე ფარნავაზს ჩვ.წ. აღრიცხვამდე III საუკუნეში: “ფარნავაზმა განავრცო ენაჲ ქართული და არღარა იზრახებოდა სხვა ენა ქართლსა შინა თვინიერ ქართულსა და ამან შექმნა მწიგნობრობაჲ ქართული” (“ქართლის ცხოვრება“, 1955, გვ.26).

სხვადასხვა წყაროდან და მასალიდან ნათლად იკვეთება, რომ ქართული დამწერლობის წარმოშობა და არსებობა გაცილებით უფრო შორეულ ეპოქას განეკუთვნება, ვიდრე ეს ფაქტობრივი მასალით არის დადასტურებული. ცხადია, ქართული წერა-კითხვის სწავლების საწყისებიც იმ შორეულ საუკუნეებში უნდა ვეძებოთ.

ქართული წერა-კითხვის სწავლება, როგორც ფოლკლორული მასალებით და შემდგომი დროის საისტორიო წყაროებით დასტურდება, უპირატესად ინდივიდუალური წესით წარმოებდა ოჯახებში, ხოლო შემდეგში თანდათანობით ჯგუფური მეცადინეობის ფორმაში გადაიზარდა, რომელმაც ქართულ დაწყებით სკოლას მისცა დასაბამი (გ. სიხარულიძე, 1974, გვ.15). ჩვენში, საოჯახო სწავლებასთან ერთად, უძველესი დროიდანვე სასკოლო სწავლებაც ყოფილა, რასაც უნდა დასატურებდეს კოლხეთში არსებული გიმნაზიონები და დისკოები (სამხედრო სასწავლებლები), რომელთა ძირითადი მიზანი იყო, ერთი მხრივ, ფიზიკური და სამხედრო მომზადება, მეორე მხრივ, ახალი თაობის გონებრივი განვითარება (ნ. ვასაძე, 1988, გვ.283).

ძველ სამყაროში — როგორც აღმოსავლეთში, ასევე დასავლეთში — არსებული განათლების სისტემა ხასიათდება მიზანდასახულობით, სადაც ბავშვის სულიერი და ფიზიკური აღზრდა ჰარმონიულად ერწყმის ერთმანეთს. ინტელექტისა და ზნეობის ჩამოყალიბების კვალდაკვალ, განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა სხეულის ფიზიკურ ვარჯიშს. ამ მხრივაც საქართველო ძველი ცივილიზებული სამყაროს ორგანულ ნაწილად გვევლინება.

დიონ კასიუსის ცნობით, მე-2 საუკუნის პირველ ნახევარში რომის კეისარს ანტონინუს პიუსს სტუმრად სწვევია ქართველთა მეფე ფარსმანი თავისი ოჯახითა და წარჩინებულებით. ანტონინუსს ფარსმანი კეთილად მიუღია, კაპიტოლიუმის ტაძარში მსხვერპლის შეწირვის ნებაც დაურთავს და უხვადაც დაუსაჩუქრებია. ერთ-ერთი საზეიმო თავყრილობის დროს ფარსმანის მხლებლებს ისეთი მომზიბვლელი ფიზიკური ვარჯიში შეუსრულებიათ, რომ ამ სანახაობით აღტაცებულ ანტონინუსს მარსის ველზე ფარსმანის ცხენიანი ქანდაკების აღმართვა უბრძანებია. ვარჯიშს მეფე, უფლისწული და წარჩინებულები (კასიუსთან — პირველი იბერები) ასრულებდნენ. როგორც ჩანს, იბერიის არისტოკრატის განსწავლის პროცესში ფიზიკურ აღზრდას განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდნენ

(ს. გამსახურდია, 1996, გვ. 9-10); თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გამორჩეული ყურადღება გონებრივ აღზრდას ეთმობოდა და, დაწყებითი და საშუალო განათლების გარდა, უკვე ახ.წ. III-IV საუკუნეებიდან კოლხეთში უმაღლესი ფილოსოფიური განათლების კერაც არსებობდა.

ერთი სიტყვით, წინაქრისტიანული ეპოქის საქართველოში ეუფლებოდნენ არა მარტო ქართული სწავლა-განათლების პირველსაწყისებს; არამედ როგორც ძველი ბერძნული წყაროებიდან ჩანს, საფუძვლიან უმაღლეს ფილოსოფიურ განათლებასაც იღებდნენ (გ. სიხარულიძე, 1974, გვ. 15).

გამოჩენილი ბერძენი ფილოსოფოსისა და რიტორის თემისტოსის (317-388წწ.) ცნობით, დასტურდება კოლხეთში, პონტოს ბოლოში, ფაზისის (ფოთის) მახლობლად სახელგანთქმული ფილოსოფიურ-რიტორიკული სკოლის არსებობა, რომელშიც თავად ბერძნებიც მოდიოდნენ უმაღლესი რიტორიკული განათლების მისაღებად. პირადად თემისტოსს და მამამისსაც — ფილოსოფოს ევგენიოსს, რომელიც შემდგომი ფილოსოფიის განთქმული მასწავლებელი იყო კონსტანტინეპოლში, ფილოსოფიურ-რიტორიკული განათლება კოლხეთში მიუღიათ (გეორგიკა, 1961, გვ. 45-48); (ს. ყაუხჩიშვილი, 1964, გვ. 114-121). თემისტოსი წინა პლანზე “სიბრძნესა” და “სათნობას” აყენებს. აქ ხაზგასმულია, რომ აღნიშნულ სკოლაში არა “ისართ ტყორცნა და ოროლთ სროლა, ან ჯირითი” ისწავლებოდა მეზობელ ბარბაროსთა წესების მიხედვით, არამედ ის “თუ როგორ გაიწვრთნა რიტორიკულ ხელოვნებაში და როგორ ბრწყინავდა ელინთა დღეობებზე”.

თემისტოსის წერილში დაცული ცნობის მიხედვით, კოლხეთის რიტორიკული სკოლა თავისი შინაარსითა და მიზანდასახულობით ძველბერძნული და კერძოდ, რომაული რიტორიკული სკოლების მსგავსია; სასწავლო პროგრამა ლიტერატურის, ასტრონომიის, მუსიკისა და მათემატიკის ელემენტებს, ზოლო ძირითადად ფილოსოფიისა და სამართლის საფუძვლების ციკლს შეიცავდა; რიტორიკული მეცნიერება იმჟამინდელ საქართველოში, ისევე როგორც ბერძნულ და რომაულ სამყაროში, წმინდა პრაქტიკული მიზნითაც იყო გაგებული და არა მხოლოდ “ელინთა დღეობებზე” ორატორული ხელოვნების გამოსაჩენად (ს. გამსახურდია, 1996, გვ. 13); შალვა ნუცუბიძის აზრით, კოლხეთის რიტორიკული სკოლა კოლხურ-ბერძნული სავაჭრო და დიპლომატიურ ურთიერთობების ნიადაგზეა შექმნილი. “იგი სასამართლოს მოღვაწეებს — დამცველებსა და ბრალმდებლებს ამზადებდა” (შ. ნუცუბიძე, 1956, გვ. 91).

კოლხეთის ფილოსოფიურ-რიტორიკული სკოლის არსებობა უდიდესი ისტორიულ-კულტურული მოვლენა იყო დასავლეთ საქართველოს ცხოვრებაში და ამ სკოლამ დიდი როლი შეასრულა ჩვენში ანტიკური განათლების გავრცელებისა და მეცნიერული აზრის შემდგომი განვითარებისათვის; მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა მან ბიზანტიური კულტურის განვითარებაშიც (გ. სიხარულიძე, 1974, გვ. 18).

ვარაუდობენ, რომ (ს. ყაუხჩიშვილი, შ. ნუცუბიძე) კოლხეთის უმაღლესი ფილოსოფიურ-რიტორიკული სკოლა ქრისტიანობის გავრცელების

შემდეგაც განაგრძობდა მოქმედებას და შესაძლოა სწორედ ამ სკოლაში მიეღოთ ფილოსოფიურ-რიტორიკული განათლება საბერძნეთში საკმაოდ ცნობილ ქართველ რიტორს — ბაკურს (IVს.), სახელგანთქმული პეტრე იბერიელის აღმზრდელ-მასწავლებელს — იოანე ლაზს (Vს.) და ცნობილ ლაზ რიტორებს — აიეტსა და ფარტაზს (VIს.); უმაღლესი რიტორიკული სკოლის არსებობა III-IVსს.-ში იმაზეც მეტყველებს, რომ ამ პერიოდში, და გაცილებით უფრო ადრეც, კოლხეთში დაწყებითი სკოლების მნიშვნელოვანი ქსელიც უნდა ყოფილიყო... და, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ისიც ცნობილია, რომ ამავე პერიოდში კოლხეთში ელინისტური “გიმნაზიონებიც” არსებობდა, რომლებშიც ტანვარჯიშსა და ფილოსოფიას ასწავლიდნენ.

IV საუკუნიდან, ქრისტიანობის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადებიდან, იწყება საქართველოში ახალი, ქრისტიანული კულტურის შექმნა და განვითარება. ქრისტიანული საეკლესიო ცენტრები და სკოლები ყალიბდება ჯერ აღმოსავლეთ და შემდეგ — დასავლეთ საქართველოში. ასეთი სკოლები ქრისტიანულ ეკლესია-მონასტრებთან იქმნებოდა და მათი ხელმძღვანელობით მოქმედებდა.

ამასთან, მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ ძველ საქართველოში წარჩინებულ პირთა შვილებისათვის, განსაკუთრებით მეფის შთამომავლებისათვის, საშინაო, ინდივიდუალური სწავლა-აღზრდა იყო გავრცელებული.

ცნობილია, რომ პეტრე იბერიელს (ბავშვობაში მურვანოზს, ბაქარ მეფის შვილს) საშინაო აღმზრდელ-მასწავლებლად დასავლეთ საქართველოდან საგანგებოდ მოწვეული ფრიად განათლებული ლაზი — მითრიდატე (შემდეგში იოანე-ლაზი) ჰყოლია; ვახტანგ გორგასალთან დაკავშირებით, ჭუანშერის თხზულებაში კვითხულობთ: “და ევედრებოდეს ყოველნი ღმერთსა აღზრდისათვის ყრმისა ვახტანგისსა. მოითხოვა მეფისაგან საზრდოდ საურმაგ სპასპეტმან ვახტანგ, დიდითა ვედრებითა, ზოლო მიანიჭა მეფემან და მისცა ძე მისი ვახტანგ საურმაგ სპასპეტსა საზრდოდ. რამეთუ წესი იყო, რომელ შვილნი მეფეთანი წარჩინებულთა სახლსა შინა აღიზარდნიან” (“ქართლის ცხოვრება”, 1955, გვ. 143).

“ქართლის ცხოვრებაში” ჩანს “ქალის ხაზიც”. წარჩინებულის ოჯახში აღსაზრდელად იგზავნება მეფის ასული: “...შუა საგდუხტ ასული სხუა, და უწოდა სახელი მას მირანდუხტ. და მოითხოვა იგი საზრდოდ სპასალარმან კასპისამან, და მისცა იგი მეფემან; და წაიყვანა იგი ქალაქად კასპისა, და იზრდებოდა მუნ” (იქვე).

გაბარებულ ბავშვებს, რომელნიც სხვის სახლში იზრდებოდნენ, ეწოდებოდათ ძუძუსძტე, ესე იგი ძუძუს მოზიარე სხვა ბავშვებთან; აღმზრდელს, რომელთანაც შვილს გააბარებდნენ “მამამძუძე” ერქვა; მის მოვალეობას შეადგენდა მიბარებული ბავშვის აღზრდაზე მეთვალყურეობა. “მამამძუძე”, როგორც გამზრდელი, მეურვე და მამის შემცველი, ისეა მიჩნეული.

რაჟდენ პირველმოწამის ცხოვრებაში წერია, რომ მას, რაჟდენს, “არწმუნეს ასული მეფისა აღსაზრდელად... რომელსა მამამძუძედ უხმობდეს და დიდად რადმე პატივად ანიჭებდეს”; იაკობ ხუცესის თქმით, შუშანიკი

სიკვდილის წინ თავისთან მოუხმობდა სახლის ეპისკოპოსს, “ვითარცა მამასა და მამა-მძუძუსა”.

აღსაზრდელსა და აღმზრდელს შორის დამყარებული ურთიერთობა იყო სისხლით ნათესაურზე უფრო ძლიერი, ღრმა. გამზრდელი ამორებდა აღზრდილს ხიფათს (თ. ჩხეიძე, 1979, გვ. 43). ცნობილია, რომ მეფე ფარნაჯომის მოკვლის შემდეგ, მისი ძე — მირვან — აღმზრდელმა იხსნა გასაჭირისაგან და მასთან ერთად თავი სპარსეთს შეაფარა: “ხოლო ძე ფარნაჯომისა მირვან, წლისა ერთისა ყრმა, წარიყვანა მამამძუძუმან, და ივლტოდა სპარსეთს” (“ქართლის ცხოვრება“, 1955, გვ. 30).

დიდა აღზრდილის მოვალეობანიც; ვავიხსენოთ: პიტიახშის ბრძანებით. მკველი არავის უშვებს დედოფალ შუშანიკთან. იაკობ ხუცესი მოაგონებს: “უბადრუკო, არა მისი გაზრდილი ხარა? და თუცა მოგკლან შენ მისთჳრაჲ არს?”

მჭიდრო ურთიერთობა არსებობდა, აგრეთვე, აღმზრდელისა და აღზრდილის ოჯახის წევრთა შორის. ფარსმან ქუელის ძუძუმტე სპასპეტ ფარნავაზ მეფესთან ერთად იბრძვის სპარსელების წინაღმდეგ; უადრესად თბილი ურთიერთობის მანიშნებელია ვახტანგ მეფის გლოვა საურმაგ სპასპეტისა; ასევე: ვახტანგისა და ბაყათარ ოსის ომში ვახტანგთან ერთად იბრძვის მისი გამზრდელის ვაჟი — არტავაზ ძუძუმტე, ძე საურმაგ სპასპეტისა; ვახტანგ მეფის ამაღლაში, მასთან დაახლოებულ პირთა შორის ჩანს საურმაგის ძმა ვარაზ-მიპირი; გამზრდელისა და გაზრდილის ოჯახთა მჭიდრო ურთიერთობაზე მეტყველებს “მოქცევაჲ ქართლისაჲს” სიტყვები: “ხ-ესე აზოჲ წარვიდა: არიან ქართლად მამისა თჳსისა და წამოიყვანა რვა სახლი და ათნი სახლნი მამამძუძეთანი” (თ. ჩხეიძე, 1979, გვ. 44-45).

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია მითრიდატე — იოანე ლაზი, რომელიც ბიზანტიაში მძევლად გაგზავნილ მურვანოზს თან გაჰყოლია... პეტრე იბერიელის ქართულ და ბერძნულ-სირიულ ბიოგრაფიებშიც არის აღნიშნული, რომ მას კონსტანტინეპოლშიც და სირიაშიც თან ახლდა მისი აღმზრდელი მითრიდატე ლაზი.

ამ კონტექსტშიც ნათლადაა გამოკვეთილი “ქალის ხაზი”: ქალი, ქალის აღმზრდელი — დედამძუძე, გაზრდილის ერთგული და მისი ჭირვარამის მოზიარე: “და მეთათხმეტესა წელსა ივლტოდა დედაკაცი ვინმე მეფეთა ევადაგი: სახელით რიფსიმე რ-ლსამე მიზეზისათჳს: „დამძუძითურთ“ (“მოქ. ქართ“, გვ. 711).

რიფსიმემ და მისმა დედამძუძემ ერთად მიიღეს ნათლობა: “მასვე შინა წელიწადსა ნათელ ილო რიფსიმე... მისთანა გაიანეცა დედამძუძემან მისმან” (“ქართლის ცხოვრება“, 1955, გვ. 80) და ორივე ეწამა ქრისტეს რჯულისათვის: “მაშინ იწამა იგი (რიფსიმე), დედამძუძე მისი გაიანე” (თ. ჩხეიძე, 1979, გვ. 45).

ქართველ მეფეთა და წარჩინებულთა აღზრდა იყო მრავალმხრივი, გულისხმობდა ფიზიკურსა და მეცნიერულ მომზადებას; ისრის ტუორცნა, ოროლის ხმარება, მონადირეობა მათი ცხოვრების დამახასიათებელი ნიშნები იყო (იქვე). განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა ცოდნის შექენას. ვახტანგ გორგასალთან დაკავშირებით შემდეგი ცნობა გვხვდება: “მაშინ

ვახტანგ იზრდებოდა და ისწავლიდა მიქაელ ეპისკოპოსისაგან ყოველსა მცნებასა უფლისასა” (“ქართლის ცხოვრება”, 1955, გვ. 146). თხუთმეტი წლის ვახტანგი ფილოსოფოსთა მიერაც ყოფილა აღზრდილ-განსწავლული; ქართლის წარჩინებულებთან შეხვედრის გამო, ნათქვამია: “მაშინ მეფემან, ვითარცა მოხუცებულმან და ბრძენმან და ვითარცა აღზრდილმან ფილოსოფოსთა თანა, იწყო ზრახვად ხმითა მადლითა” (იქვე, გვ. 147).

ჩანს, რომ ვახტანგი თხუთმეტი წლის ასაკში გონებრივად საქაოდ მომწიფებულ-განვითარებული ყოფილა, რაც იმის დამადასტურებელია, რომ მის საშინაო სწავლა-განათლებაში პედაგოგთა მთელი ჯგუფი იღებდა მონაწილეობას, რაც მომავალი მეფის ფართო განათლების აუცილებელ პირობას წარმოადგენდა; ცხადია, ეს “ფილოსოფოსნი” მას სხვადასხვა დისციპლინებს შეასწავლიდნენ.

ვახტანგისდროინდელ ქართლში თეოლოგიისა და ფილოსოფიის სწავლების ურთიერთშეთანხმება უკვე ხდებოდა, რაც, თავისთავად, ფილოსოფიის “გამორჩევით” შესწავლაზეც მიგვითითებს (ს. გამსახურდია, 1996, გვ. 17). ფილოსოფიური ცოდნის მიღების ტრადიცია საქართველოში ვახტანგის შემდგომ დროშიც გრძელდება.

ცხადია, საქართველოში მოსული ასურელი მამები თავიანთ ფილოსოფიურ ცოდნასაც გადასცემდნენ, როცა აქ “მოძღვრებითა” მოღვაწეობას შეუდგნენ. მოგვიანებით, მე-8-9 საუკუნეთა მიჯნაზე ფილოსოფიურ მეცნიერებაში განისწავლებოდა ასევე გრიგოლ ხანთელი.

საქართველოში ფილოსოფიური ცოდნის მიღების ძველთაგანვე არსებული ტრადიცია ქრისტიანობის დამკვიდრების შემდგომ პერიოდშიც გრძელდება და ამიერიდან იგი თეოლოგიის სამსახურშია ჩაყენებული.

სწავლა-განათლება, ძირითადად, ქრისტიანულ-საეკლესიო სკოლებში მიმდინარეობდა. პირველდაწყებითი რელიგიური სკოლები ეკლესია-მონასტრებთან არსებობდა. ძირითადი სასწავლო საგანი თეოლოგია იყო. სასწავლო სახელმძღვანელოებად იყენებდნენ როგორც ნათარგმნ, ისე საგანგებოდ შედგენილ ორიგინალურ წიგნებს. სასწავლოდ განკუთვნილი სახელმძღვანელო წიგნები ჯერ კიდევ ასურელი მამების დროს იწერებოდა; მაგალითად, შიო მღვიმელს ორიგინალური სახელმძღვანელო წიგნი დაუწერია თავისი მოსწავლეებისათვის (ი. აბულაძე, 1955, გვ. 19). მოგვიანებით ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებსაც იყენებდნენ საკითხავად და დასაზეპირებლად (გ. სიხარულიძე, 1974, გვ. 24). საქართველოში ქრისტიანობის დამკვიდრების (IV ს.) შემდგომი ხანიდან ვიდრე მე-10-11 საუკუნეებამდე აღზრდის პროცესში ძირითადი სასწავლო საგნები იყო: ქართული მწიგნობრობა, თეოლოგია, ფილოსოფია, ჰიმნოგრაფია, ლიტურჯიკა, უცხო ენა, ან ენები, მშობლიური ქვეყნისა და უცხოური ქვეყნების ისტორია და, ბოლოს, მოძღვრება ადამიანის ბუნების შესახებ (ს. გამსახურდია, 1996, გვ. 27).

როგორც სათანადო წყაროებიდან ჩანს, ადრეული შუა საუკუნეების საქართველოში სწავლება ეკლესია მონასტრებთან არსებულ სკოლებში მიმდინარეობდა. სწავლის დაწყების დროდ 6-7 წლის ასაკი იყო მიჩნეული, ხოლო დამთავრებისა — 16 წლის ასაკი. ჯგუფურ სწავლებას სპეციალურად გამოყოფილი პირები ხელმძღვანელობდნენ, რომელთაც, ძველი ტექსტების

მიხედვით, “მასწავლებელი”, “მოძღუარი” და “მზრდელი” ჰქვიათ. სწავლება და აღზრდა ერთ მთლიან პროცესადაა წარმოდგენილი. სწავლის პროცესის გამომხატველი ცნებებია — “სწავლაჲ” და “წურუთნა”, ხოლო სწავლებისა — “მოძღურება”. აღნიშნული ტერმინი სწავლების პროცესის გამომხატველადაც ხმარებულ ცნებებს “სწავლას” და “წურუთნას” ცვლის, ყურადღება აქვს დათმობილი მოზარდის ასაკობრივ და გონებრივ განვითარებას. სწავლის პროცესის ნორმალიზაციისათვის აუცილებელ პირობადაა მიჩნეული თანამიმდევრობა, სწავლისადმი თანმიყოლა, ბეჯითობა და სიმტკიცე (იქვე, გვ. 32).

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ქართველთა მიერ V საუკუნეში შექმნილი უმაღლესი განათლების კერა საქართველოს ტერიტორიის გარეთ, შორეულ სირიაში. პეტრე იბერიელის სირიული სკოლა საფუძვლიანი რელიგიურ-ფილოსოფიური განათლების უდიდესი ცენტრი გახდა წინა აზიაში V საუკუნის მეორე ნახევარში. ამ სკოლაში ქართველი სწავლულები მოღვაწეობდნენ და ქართველი ახალგაზრდებიც იღებდნენ საფუძვლიან სწავლა-განათლებას... “ამიტომ შეიძლება ჩვენ მას ყოველგვარი უფლებით ვუწოდოთ სირიის ქართული სკოლა” (შ. ნუცუბიძე, 1965, გვ. 341).

პეტრე იბერიელის სირიულ სკოლაში სწავლების შინაარსი მრავალფეროვანი იყო. მასში, ქრისტიანულ რელიგიასთან ერთად, ანტიკურ ფილოსოფიასაც ასწავლიდნენ. სირიის ქართულ ფილოსოფიურ სკოლაში აღზრდილმა “სირიელმა მამებმა”, როცა საქართველოში დაბრუნდნენ (VI ს.), მრავალი ეკლესია-მონასტერი ააშენეს, ქართველ მოსახლეობასა და ჩრდილო კავკასიის ხალხებში ქრისტიანობა გავრცელეს და ჩრდილოეთის მხარეები ეკლესიურად საქართველოს დაუქვემდებარეს. ისინი ხელს უწყობდნენ ქართული ფეოდალურ-ქრისტიანული კულტურის გავრცელებას, კულტურულ-პოლიტიკურ სფეროში ბერძნულ-ბიზანტიური ორიენტაციის განმტკიცებას ირანის წინააღმდეგ განმათავისუფლებელ ბრძოლაში. მათ მიერ დაარსებული სამონასტრო ცენტრები ქართული მწიგნობრობისა და განათლების უმნიშვნელოვანეს კერებად იქცა. სირიის ქართულ ფილოსოფიურ სკოლას უდიდესი როლი აქვს შესრულებული საქართველოში განათლების გავრცელების საქმეში (ნ. ვასაძე, 1988, გვ. 290).

ძველი სამყაროს საგანმანათლებლო ტრადიციათა შესახებ არსებული მასალა საინტერესო სურათს წარმოგვიდგენს, როგორც ტიპოლოგიური ანალიზის, ისე კულტურული ურთიერთობის თვალსაზრისით; ეს პრობლემა მეტად ფართოა, ვრცელი და საკითხთა მთელ რიგს მოიცავს საზოგადოდ და საქართველოსთან მიმართებაში — კერძოდ.

ადრეული ხანიდან მოყოლებული, საქართველო ძლიერი მეზობელი ქვეყნების ყურადღების ცენტრში იდგა და სხვადასხვა სახელმწიფოთა წინააღმდეგ ბრძოლა და მათგან თავდაცვა უხდებოდა. საქართველო ხშირად ყოფილა ასპარეზი ამ სახელმწიფოების ინტერესთა თანხვედრისა თუ შეჯახებისა. ქართველებს ხანგრძლივი ურთიერთობა ჰქონდათ მეზობლებთან და ამ კონტაქტების კვალი მეტ-ნაკლებად აღიბეჭდებოდა

კულტურულ მემკვიდრეობაზეც. ცხადია, რიგი საერთო ფაქტებისა თავს იჩენს იმ ეპოქის საქართველოსა და მეზობელი ქვეყნების ცხოვრებაში.

ჩვენი ქვეყნის დაპყრობას, აქ თავიანთი ძალაუფლების განმტკიცებასა და რელიგიის — მაზდეანობის შემოღებას ცდილა არაერთი სასანელი შაჰინშაჰი. ბუნებრივია, რამდენიმე საუკუნის მანძილზე არსებული კონტაქტი აღიბეჭდებოდა ამ ხალხების კულტურულ მემკვიდრეობაზეც. ირანულ-ქართული ურთიერთობა, ისტორიული კავშირი იქნება ეს, ენობრივი თუ ლიტერატურული და ფოლკლორული, ავლენს შრავალ საინტერესო ფაქტს ამ ორი ქვეყნის წარსული ცხოვრებიდან. ...რიგი საერთო ფაქტებისა თავს იჩენს იმ ეპოქის საქართველოსა და ირანის ცხოვრებაში, გამონაკლისს ამ მხრივ არც აღზრდის სისტემა წარმოადგენს (თ. ჩხეიძე, 1979, გვ. 4).

აქემენიანთა ირანში (ძვ.წ. 558-330) დამკვიდრებულმა აღზრდის სისტემამ ასახვა პოვა ბერძნულ წყაროებსა და ირანულ ლეგენდებში, მოგვიანებით — მხატვრულ ლიტერატურაში. ყურადღებას იქცევს ცნობები, რომლებიც ძველ ირანში უფლისწულისა თუ სხვა წარჩინებულ ოჯახთა ვაჟების აღზრდას ასახავს. აქემენიანთა ირანში არსებული აღზრდის სისტემა მიზნად ისახავდა მხნე, მამაცი მეომრის ჩამოყალიბებას, ამასთანავე, ზოროასტრული რელიგიის კარგ ცოდნასა და შესაფერი საერო განათლების მიღებას. აქემენიანთა უფლისწული იზრდებოდა სამეფო კარისაგან მოშორებით, სოციალურად უფრო დაბლა მდგომ ოჯახში, ხშირად უბრალო ხალხთან, ზოგჯერ — მწყემსებთან.

პართული სახელმწიფოს შესახებ (ძვ.წ. III ს.) ცოტა რამ არის ცნობილი. გაბნეული ცნობების საფუძველზე, რამდენადმე ჭირს პართული სახელმწიფოს ცხოვრების აღდგენა, თუმცა, სხვაენოვან წყაროებში დაცულ მონაცემებზე დაყრდნობით, გარკვეული დასკვნების გამოტანა შესაძლებელია; კერძოდ, “გაძიძავების” ინსტიტუტი დამკვიდრებული ჩანს, როგორც აქემენიანთა, ისე პართულ ხანაშიც.

გაძიძავების ტრადიცია გრძელდება სასანურ ეპოქაშიც (ახ.წ. III-VII სს.). ვაჟის აღზრდა არა მშობლების სახლში, არამედ სხვა ოჯახში წარმოდგენილია ფალაურ ლიტერატურასა და ისტორიულ ქრონიკებში. მაღალი წოდების ვაჟის აღზრდა გულისხმობდა კარგი მხედრისა და მეომრის ჩამოყალიბებას, ზოროასტრული რელიგიის კარგ ცოდნასა და შესაფერისი საერო განათლების მიღებას. ამდენად, აღზრდა ითვალისწინებდა როგორც ფიზიკურ წვრთნასა და სამხედრო-სპორტულ ვარჯიშებს, ისე თეოლოგიური განათლების მიღებასაც.

არისტოკრატ ვაჟთა საგანგებო მომზადება და წვრთნა ბავშვობიდანვე იწყებოდა. ბერძენ ავტორებთან აღზრდის ასაკობრივი დაყოფა შემდეგი სახითაა წარმოდგენილი: 5-7 წლამდე დედასთან, 5-7 — 16-17 წვრთნა ზედამხედველების მეთვალყურეობით, 16-17 — 27 სამხედრო და სპორტული სრულყოფა, რაც ფაქტობრივად ემთხვევა სასანურ ირანში მიღებულ ასაკობრივ დაყოფას. საყურადღებოა, აგრეთვე, ვაჟების ასაკობრივ ჯგუფებად დაყოფის პრონციპები.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ე.წ. “ქალის ხაზი” სწავლა-აღზრდის სისტემაში კავკასიის ეთნოგრაფიული მასალისა და წყაროების მიხედვით; აღზრდას სხვის ოჯახში, არა მშობლების სახლში, იღებდა ქალიც. რაც შეეხება სასანურ ირანს, ამის შესახებ, მასალის სიმციროს გამო, სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთგვარი თავშეკავებული მსჯელობაა. ევროპელ მეცნიერთა გამოკვლევებმა ცხადყო, რომ სასანურ საზოგადოებაში ქალს ევალეზობდა მხოლოდ სახლის მოვლა და შესაბამისად, მისი განათლებაც ამით ამოიწურებოდა (თ. ჩხეიძე, 1979, გვ. 11). რამდენადმე განსხვავდება ირანელ მეცნიერთა დამოკიდებულება ამ საკითხის მიმართ (*Tarikhe amuzesh va parvaresh eslam va Iran. Tehran, 1386 (2007)*).

სასანური წყაროებიდან ცნობილია, რომ აღზრდელსა და აღზრდილს შორის აქაც მყარდება მჭიდრო კავშირი, ნათესაურზე უფრო ძლიერი და რომ ეს ურთიერთობა არ წყდება აღზრდის დასრულების შემდეგაც. აღმზრდელი ინარჩუნებს გავლენას აღზრდილზე მთელი ცხოვრების განმავლობაში.

მსგავსება-შეხვედრები ორივე ქვეყანაში დამკვიდრებულ სწავლა-აღზრდის სისტემაში თავს იჩენს, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ იგი უცხოურ სესხებად ჩათვალოს, უფრო სწორი იქნება ვილაპარაკოთ პარალელურ განვითარებაზე და არა ერთი ქვეყნიდან მეორეში გადანერგილ ფაქტზე (თ. ჩხეიძე, 1979, გვ. 59).

საქართველო ყოველთვის ინარჩუნებდა თვითმყოფადობას, საკუთარი პირობებისა და აუცილებლობის შესაბამისად, საკუთარი ტრადიციებისა და ინტერესების გათვალისწინებით, შეიმუშავებდა და ქმნიდა სწავლა-აღზრდისა და საზოგადოდ, საგანმანათლებლო სისტემას.

დამოწმებული ლიტერატურა

ილ. აბულაძე, 1955 - ილ. აბულაძე, ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, თბ., 1955.

სვ. გამსახურდია, 1996 - სვ. გამსახურდია, სწავლა-განათლება ძველ საქართველოში, თბ., 1996.

გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ. I (თემისტოისის XXVII სიტყვა), ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცეს და განმარტებები დაურთეს ალ. გამყრელიძემ და სიმონ ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1961.

ნ. ვასაძე, 1988 - ნ. ვასაძე, ჰედეგოვიკის ისტორია, თბ., 1988.

კ კეკელიძე, 1960 - კ კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I., თბ., 1960.

შ. ნუცუბიძე, 1956 - შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტ. I., თბ., 1956.

შ. ნუცუბიძე, 1965 - კრიტიკული ნარკვევები, თბ., 1965.

გ. სიხარულიძე, 1974 - გ. სიხარულიძე, ქართული პედაგოგიკის ისტორია, თბ., 1974.

ს. ყაუხჩიშვილი, 1955 - ს. ყაუხჩიშვილი, "ქართლის ცხოვრება", ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით, ტ. I, თბ., 1955.

ს. ყაუხჩიშვილი, 1964 - ს. ყაუხჩიშვილი, რას გვიამბობენ ძველი ბერძნები საქართველოს შესახებ, თბ., 1964.

თ. ჩხეიძე, 1979 - თ. ჩხეიძე, აღზრდის ინსტიტუტი სასანურ ირანში, თბ., 1979.

Tarikh e amuzesh va parvaresh eslam va Iran. Tehran, 1386 (2007).

MANANA KVACHADZE

ON THE EDUCATIONAL TRADITIONS: EDUCATION AND UPBRINGING IN GEORGIA (An attempt of typological analysis)

The old world tradition attached special importance to the issue of education and upbringing. The institute of upbringing was organically connected with the social system in a country. It was strictly established and was conditioned by State interests.

The upbringing institute existed since ancient times. This can be clearly illustrated on the example of ancient countries of the East (China, India, Mesopotamia, Egypt, Persia etc.) as well as antic states (Greece and Rome). In these countries education and upbringing was viewed as a targeted and well-organized process.

Ancient Georgia occupied one of the leading positions with regard to education and upbringing. Georgian sources referring to the period and later feudal epochs provide scarce, yet interesting materials with regard to education and upbringing.

It should be noted that the educational system of the ancient world involved both physical training and military-sportive preparation, and theological and secular education.

There is considerable information on the upbringing of princes or children of aristocratic families. Special attention should be paid to the tradition of sending children away to the families of nannies, the principle of division into age-groups, methods of group teaching, teacher-student relationships. The "line of women" in the system of upbringing is of special importance.

The materials on the education traditions of the ancient world draw an interesting picture with regard to typological analysis and cultural relations. This is a broad problem, embracing a whole range of issues in general, especially with regard to Georgia.

Georgians had long-standing relations with their neighbours and the trace of these contacts also influenced the cultural heritage. Naturally, numerous common factors appear in the lives of Georgia and its neighbours, and the system of upbringing is no exception. In this context, Georgia appears as an organic part of old civilized world. The country had always retained its uniqueness, based on its own conditions and necessities; envisaging its unique traditions and interests, Georgia elaborated and created the system of upbringing and education in general.